

Tanja Renner

»ALI NE VIDIŠ, DA GORIM?« SOCIOLOŠKA SKICA

IZVLEČEK

Avtorica se v članku sprašuje, ali je v zadnjega pol stoletja sociologija napredovala ali ne; ali je bolje odgovarjala na temeljna sociološka vprašanja in ali morda slednja niso bila ustrezno postavljena. Videti je, da so napredovale posamezne nosilne paradigme sociološke vede, med katerimi pa doslej ni bilo veliko povezav. Z metaforo »goreče hiše sociologije«, s katero avtorica označuje sodobna družbena dogajanja, je potreba po preseganju paradigmatiskih in tudi disciplinarnih omejitev vse bolj očitna. Kar potrebujemo, pravi, je dejavno, kritično, profesionalno družboslovje, ki bo postavljalo ustrezna vprašanja in odgovore umeščalo v utopistike demokratičnega egalitarizma.

KLJUČNE BESEDE: razvoj sociologije, enota analize, moralna sociologija, profesionalna sociologija, utopistike, demokratični egalitarizem

“Can’t You See I’m Burning?” – A Sociological Sketch

ABSTRACT

In the article, the author asks whether sociology has at all progressed in the last half century; whether it has answered the fundamental sociological questions better and whether the latter were perhaps not adequately posed. Although it seems the basic paradigms of sociological science have advanced, not many connections between them have been established thus far. Using the metaphor of the “burning house of sociology”, with which the author characterises contemporary social events, the need to overcome paradigmatic and also disciplinary limitations becomes ever more evident. What we need, she says, is an active,

critical, professional social science that will ask the right questions and locate the answers in the area of utopistics within democratic egalitarianism.

KEY WORDS: *development of sociology, unit of analysis, moral sociology, professional sociology, utopistics, democratic egalitarianism*

Znamenito vprašanje iz sanj enega od Freudovih pacientov se sicer glasi: »Oče, ali ne vidiš, da gorim?« V psihoanalizi so ga večinoma interpretirali v matrici razmerja med gospodarjem in hlapcem, tu pa ga postavljamo, da bi si pomagali odgovoriti na vprašanje, ali je sociologija nasploh in bržkone s tem tudi pri nas v zadnjega pol stoletja napredovala ali ne, in če ni, zakaj ne.

Ena od možnosti je, da se vprašamo, ali je v tem času sociologija dosegla več in boljše odgovore na ključna sociološka vprašanja. Tako se je vprašal Colin Campbell v knjigi *Has Sociology Progressed?* (2019). Brez dvoma se je veda močno razširila, pravi Campbell, ni pa gotovo, ali je v tem času prišlo do velikih prebojev v razumevanju družb in družbenega življenja. Vsaj ne do takšnih prebojev, ki bi jih večina sociologin in sociologov tako razumela. Zato tu odgovor ni preprost; težava je v tem, da sociologija ni kumulativna, pač pa paradigmatična veda, se pravi, da ne nalaga znanja na določeno, razmeroma konsenzualno trdno osnovo, ki bi se jo sčasoma popravljalo, razširjalo in poglobljalo. V sociologiji, prav nasprotno, z velikim veseljem razdiramo vednost, ki se je akumulirala do nas; in tudi to je nedvomno zelo ustvarjalen proces. Pri naravoslovju oziroma v nomotetičnih vedah, kjer so posamezne discipline skoraj brez izjeme kumulativne, ni nobenih dilem; nesmiselno se je spraševati, ali so v pol stoletja napredovale medicina, fizika, biologija, kemija itd. Nekateri sicer trdijo, da je bila v sociologiji parsonovska sistemska teorija zelo velik teoretski preboj in pozneje teorija racionalne izbire, sama bi nedvomno izpostavila feministične teorije in svetovno-sistemske analize kot ključna preboja v drugi polovici 20. stoletja ne le v sociologiji, pač pa v družbenih vedah nasploh, vendar se s tem večina najbrž ne bi strinjala.¹ Gotovo se lahko strinjamo s Campbellom, da je prišlo do napredka znotraj posameznih paradig, na splošno pa se tega za sociologijo ne da trditi. Nič posebnega sicer, enako velja za filozofijo ali pa za ekonomsko vedo, pravi Campbell, ki je temu vprašanju v omenjeni knjigi posvetil precej pozornosti.

---

1. Čeprav: v resnejših pregledih razvoja sociologije v zadnjega pol stoletja, kakršen je Burawoyev (2005), bomo našli misel, da so feministično usmerjene avtorice in avtorji dramatično prispevali k razvoju sociologije. Ali je bilo tako tudi pri nas, razpravlja Maca Jogan v tej publikaciji.

Manj se je ukvarjal s posameznimi paradigami; jih lahko določimo? Večjih zadreg tu ni videti. Kjerkoli po svetu skoraj ni učbenika sociologije, ki bi se izognil utemeljiteljem sociologije, Durkheimu, Webbru in Marxu, od katerih se je prvi imel za sociologa, drugi šele proti koncu življenja, tretji pa sploh nikoli. Za to standardno učbeniško trojico, ki se je sociološko kanonizirala po drugi svetovni vojni, je najbolj zaslužen Parsons; ta si je namesto Marxa sicer prizadeval uvrstiti Pareta, pa mu ni uspelo. Tri začetne in po razmeroma splošnem konsenzu temeljne sociološke paradigme so se večinoma razvijale vzporedno, ne dopolnjujoče, in še manj kumulativno: »/Š/e nisem srečal sociologa, ki bi se razglašal za durkheimovca-marksista-weberijanca,« pravi nekdanji predsednik Mednarodne sociološke zveze (Wallerstein 1999: 82).

V sociologiji torej nimamo konsenzualnega temelja, ki bi usmerjal tok sociološkega mišljenja, in dobro je, da ga nimamo, vendar to ni usodno vprašanje, še pomembno bržkone ne. Bistveno pomembnejše je, ali imamo vsaj razmeroma enotno predstavo o tem, kaj je naša »enota analize«. Družba, ki jo sestavljajo posameznice in posamezniki, skupine, ustanove in razmerja med naštetimi, bi bil najbrž najkrajši odgovor. Problematičen, še več, zavajajoč odgovor, so prepričani svetovno-sistemski analitiki. Med njimi Wallerstein celo pravi, da je analiza svetovnih-sistemov v resnici protest proti zavajajočim teoretizacijam družbenih ved devetnajstega stoletja in proti intelektualni zagati, v katero so nas te potisnile. Od nas zahteva, da ponovno premislimo, s čim se je treba ukvarjati, če hočemo razumeti, kaj se v družbenem življenju zares dogaja. Svetovno-sistemska analiza zato začne z zelo preprostima vprašanjema: Kaj je ustrezna enota analize? V katerem okviru se družbeno delovanje v resnici dogaja? Večinski odgovor se nam je tako globoko zalezal pod kožo, da se o njem že dolgo ne sprašujemo več. Izhaja iz devetnajstega stoletja, ko so nastale moderne države in tako rekoč hkrati z njimi družbene vede s sociologijo vred, in pravi, da naj bi se družbena akcija dogajala v okviru držav; družba si je tako postopoma nadela obliko nacionalne države. Tako govorimo o »slovenski družbi«, in ta naj bi obstajala v okviru države, ki se imenuje »Slovenija«. Slovenija naj bi imela ekonomijo, politični sistem, kulturo, družbo. Niti vprašamo se ne, ali tisto, kar ima ekonomijo, družbo, politični sistem, ni nemara kaj drugega, in ne država. Danes govoriti o slovenski ali kakšni drugi nacionalni družbi je nesmiselno, neresnično in zavajajoče. Vzemimo katerikoli družbeni fenomen ali družbeno dogajanje, ki lahko pritegne pozornost sociologije, in pogledimo, ali ga lahko razumemo in pojasnujemo zgolj v okvirih nacionalne države. Neenakost? Migracije? Prekarnost? Razmerja med spoli? Slabitev socialne države? Podnebne in druge globalne krize? Tu in tam se bo seveda našla kakšna »slovenska posebnost«, kaj več pa gotovo ne. Na kratko, svetovno-sistemski analitiki mislijo, da je mogoče razumeti, kaj se resnično dogaja,

če za enoto analize vzamemo tisto, čemur rečejo »svetovni-sistem«, ki je nastal v 16. stoletju in se je pozneje kot kapitalistična svetovna ekonomija razširil domala povsod. Ko se sprašujemo, ali je v zadnjih desetletjih sociologija napredovala, se velja najprej vprašati, kaj je bila pravzaprav njena »enota analize« in v kolikšni meri ji je kapitalistična svetovna ekonomija kot enota analize ušla iz pogleda.

Vrnimo se še k drugim vidikom (ne)napredovanja sociologije. Razlogi, zakaj sociologija ne napreduje, pravi Campbell, so notranji in zunanji. Med endogene dejavnike prišteva premočno ideologizacijo, prazni empiricism in preveliko specializacijo, med zunanje pa, da so se univerze postopoma preobrazile v neoliberalne kapitalistične korporacije z novim razredom uspešnih akademskih poslovnežev na eni strani in izkoriščanim prekariatom na drugi.

Zakaj je razvoj potekal v tej smeri? So bili pritiski predvsem zunanji ali pa smo k njemu prispevali tudi sami? Vprašanje je prej ko ne retorično. Konec petdesetih let prejšnjega stoletja, pravi Burawoy v svojem danes že kulturnem članku (2005), so vodilni sociologi razglasili, da se je »moralna predzgodovina sociologije« končno zaključila. Skrajni čas da je, so rekli, da sociologija postane znanost. V sporu »dveh kultur« so si močno prizadevali skočiti na nomotetičnega konja in v nekaj desetletjih jim je to večinoma povsod tudi uspelo. Izvorna strast po socialni pravičnosti, enakosti, človekovih pravicah in politični svobodi ali, na kratko, kar želja po boljšem svetu, ki je mnoge usmerjala v sociologijo, se je preusmerila v akademsko konsolidacijo, v doseganje poklicnih kompetenc, v standardizacijo študija, v razvoj raziskovalnih tehnik in metod, v proliferacijo publiciranja (»objavljanje ali izgini«) in v dokazovanje lastne uporabnosti na vsej paleti koristnosti, od lokalne do svetovno-sistemske. Na univerzah, kjer je še najbolj doma profesionalna sociologija, je to videti takole: že desetletja se zmanjšuje delež javnih sredstev in povečuje delež tistih, ki se dosegajo »na trgu«, kar sproža več in več neproduktivne tekmovalnosti, zato tudi javne univerze odgovarjajo s tržnimi rešitvami. Na vse mogoče načine novačijo študentke in študente, ker so sredstva, javna in zasebna, odvisna od »glavarine«; za pomoč se obračajo na zasebne donatorje; prekarno zaposlujejo, vpeljujejo študij na daljavo, poblagovljajo in pocenjujejo izobraževanje ipd. (Burawoy 2005: 7). Več kot le kaj od naštetega prav dobro poznamo. Če je bil torej v petdesetih letih »skrajni čas« za profesionalno in aplikativno sociologijo, je zdaj skrajni čas za javno in kritično.²

2. V pregledu razvoja sociologije v omenjenem članku Burawoy sicer pravi, da se je od šestdesetih let prejšnjega stoletja naprej sociologija politično ozavestila, radikalizirala in vse bolj postajala to, čemur sam pravi »kritična sociologija«, se pravi kritična vest profesionalne sociologije. Eden od razlogov za to je tudi v tem, da so v tem času veliko publicirali in dosegli pomembne položaje v sociološki vedi ljudje iz »generacije 68«. Razvoj družb, ki jih sociologija proučuje, pa je šel v povsem nasprotni smeri – v

Čas, v katerem živimo, temu zanesljivo ni naklonjen; etos ekonomskih in političnih režimov, v katerih živimo, je globoko protisociološki, je celo protidružben, pravi Burawoy (ibid.). Dodajmo: natanko zato je čas za novo rekuperacijo moralnega tkiva sociologije; tu ležijo možnosti in izzivi za javno in za kritično sociologijo, ki nikakor nista negaciji profesionalne sociologije, pač pa njen nujni popravek, bolje, njen okvir, njen telos. Kar bi sociologijo moralo delati posebno, je to, da ni le veda, pač pa tudi moralna in politična (z)možnost; to, čemur feministična teorija reče sila, foucaultovska pa *potentia*.

Vrnimo se h Campbellu in njegovemu vprašanju o (ne)napredovanju sociologije. Si je postavil pravo vprašanje, če nas zanimajo razvoj in ključna dogajanja v sociologiji? Na videz se je namreč postavil v neki meta položaj, v domnevni sociološki univerzalizem, iz katerega motri dogajanja v sociologiji zadnjih 60 let. Kot da bi tak univerzalizem obstajal in kot da bi sam stal zunaj paradigem. Če pogledamo, kaj so njegova temeljna sociološka vprašanja (katere sile vzpostavljajo in ohranjajo družbeni red, kako iz kolektivnega delovanja nastajajo družbene strukture, kakšno je razmerje med kulturnimi in drugimi dejavniki v oblikovanju modernih družb), vidimo, da izrazito govori z webrovskega gledišča. S tem kakopak ni nič narobe, prej nasprotno, webrovska paradigma je v samem jedru profesionalne sociologije, brez katere si sociologije ni mogoče zamišljati. Profesionalna sociologija namreč vsakomur, ki se ukvarja z družbo in družbenimi vprašanji, priskrbi korpus specifične sociološke vednosti, konceptualne možnosti za razumevanje in raziskovanje ter preverjene metodološke poti. Problem nastane, ko profesionalna sociologija, pa naj bo utemeljena v webrovski ali kakšni drugi paradigmi, ne zaznava dima po zažganem. Gori nam namreč hiša. Naj ilustriram.

Colin Campbell je imel na Fakulteti za družbene vede pred nekaj več kot dvajsetimi leti predavanje ob izidu slovenskega prevoda njegove knjige *Romantična etika in duh sodobnega porabništva* (2001). Predavanje je bilo odlično, izvrsten prikaz profesionalne webrovske sociologije. In vendar sem se ob poslušanju ves čas spraševala, kakšen smisel ima razglabljanje o barvi tapet v hiši, ki gori.³

---

retrogardno krepitev negativnih teženj na vseh ključnih področjih svobode, enakosti in družbene kohezije (Burawoy 2005: 7). Sinergija med štirimi tipi sociologije je sicer možna in je zaželena, a se dosegla izredno težko, pravi (ibid.: 16).

3. Hiša sociologije, družba, zdaj gori že z visokimi plameni: družba se več kot razslojuje, razredno se polarizira v vse bolj izključeno, prekarizirano večino in politično nenadzorovano plutokratsko kasto; naraščajo neenakost, revščina in ponižanja vseh vrst, krepi se razredno stratificirano izobraževanje in zdravstvena oskrba, vse bolj se gostijo »izredne razmere« zaradi globalnih epidemij, vojn in podnebnih sprememb ... Ta hip ni nikakršnih znakov, da bi se v čemerkoli od naštetega trendi obračali na bolje.

Zdaj nam hiša gori še mnogo bolj kot pred 20 leti, zato se je po mojem treba vprašati:

Kakšno sociologijo potrebujemo v času, ko nam hiša gori?

Mislím, da dejavno, angažirano, moralno sociologijo, ker je mimo čas, ko bi zadoščala še tako izvrstna profesionalna sociologija, če ji razen znanstvene odličnosti ni mar za smoter lastnega početja.

Podlago za razmislek smo poiskali v tem, čemur nekateri pravijo »emancipatorične družbene vede« (Olin Wright 2010), drugi »javna in kritična sociologija« (Burawoy 2005), pa v smeri »realnih utopij« (Olin Wright 2020) in utopistik (Wallerstein 1999). Naštetim avtorjem sta kljub precejšnjim razlikam v tem, kako sami prakticirajo emancipatorične družbene vede, se pravi v diagnozi in kritiki obstoječih družb, v zamišljanju alternativ družbenega razvoja ter v refleksiji možnosti in ovir za njihovo uresničevanje, skupni dve izjemno pomembni konceptualni izhodišči. Prvo je rekuperacija moralne razsežnosti družbenih ved, se pravi izrazit poudarek na socialni in politični pravičnosti kot temeljnem smotru poklicnega analitičnega dela, in drugič v zamišljanju tega, kar na najbolj splošni ravni hočemo in zato želimo, da se v to smer gibljejo družbene preobrazbe. Na tem mestu je celo besedna zveza, o kateri pišejo, identična: demokratični egalitarizem. Več svobode in več enakosti, pravijo, pa je mogoče dosežati samo s povezovanjem v skupnosti in s solidarnostjo kot temeljnimi socialnim vezivom.⁴

Tudi če smo usmerjeni k takim utopistikam kot alternativam družbenega razvoja, kajpada vemo, da nas v naslednjih desetletjih v najboljšem primeru čakajo »sestavljene družbe« (Marshall 2012), nekakšne mešanice kapitalizma in socialdemokratskih načel, torej socialnega kapitalizma. A še to le v primeru, če se sedanja globalna erozija demokracije ne bo nadaljevala v enakem tempu kot v zadnjih desetletjih. Bolj ko je kapitalistična država demokratična, večje so možnosti za podporo nekapitalističnih alternativ. Velja seveda tudi obratno.

---

4. Prav načelo solidarnosti in njegove institucionalne, pa tudi skupnostne uresničitve so v obdobju po drugi svetovni vojni v nekdanji Jugoslaviji in morda še posebej v Sloveniji vzpostavljale in ohranjale družbeno kohezivnost, ker so razmeroma učinkovito regulirale sistemske neenakosti. Če se je tukajšnja družba po čem odlikovala, je bila to delujoča socialna država, ki tako kot povsod, kjer se je vsaj delno uveljavila, najbolj varuje in krepi prav prikrajšane in utišane družbene skupine, ženske, stare, migrante, revne. Ali, kot pravi Dragoš (2016), zelo verjetna je teza, da imamo v Sloveniji še danes solidarnost razvito bolj kot v drugih nekdanjih socialističnih državah prav zato, ker smo manj od njih razkrojili socialno državo, čeprav so trendi pri nas sila neugodni. Največ solidarnosti je še zmeraj v nordijskih družbah, se pravi tam, kjer je tudi socialna država najbolj razvita. Zato je varčevanje pri socialnih izdatkih, ki v Sloveniji od njene osamosvojitve naprej nikoli niso dosegli evropskega povprečja, nesmiselno in zgrešeno, saj namesto solidarnostnih vezi uveljavlja instrumentalni egoizem.

Neoliberalizem kot globalni ideološki kontrarevolucionarni odgovor na spremembe, ki jih je iniciirala prav tako globalna kulturna revolucija 1968⁵ (Wallerstein 1989; Močnik 2021; Kralj in dr. 2023), je v zadnjih desetletjih demokracijo uničeval na štiri temeljne načine; prvič, s pritiski na države, ki so vse bolj le servisne enote globalnega kapitala, da odstranjujejo kar največ ovir za pretok kapitala, in hkrati z vzpostavljanjem kar največ ovir za mobilnost ljudi s svetovne periferije; drugič, z deregulacijo finančnega sektorja se je povečala njegova moč in s tem pritiski na države, da še bolj omejujejo svoje redistribucijske politike; tretjič, močni pritiski v privatizacijo javnih storitev, s čimer slabi moč države in zaupanje ljudi vanjo; in četrtič, zakonsko in politično so se ošibili združevalni mehanizmi delavskega gibanja, katerega družbeni položaj se vse bolj preobraža v svetovni prekariat, s katerim so vse manj povezane fragmentirane identitetne skupine in politike. Kako je demokracijo uničeval »covidni režim«, smo imeli priložnost opazovati *in vivo* po svetu in doma. Zanj najbrž velja podobno, kot je veljalo za napad na newyorška dvojčka; neoliberalne elite si ga niso izmislile, so ga pa izjemno učinkovito uporabile v svoj prid.

Če naj bodo kakršnekoli demokratično egalitarne alternative sploh možne, se je treba sedanji eroziji demokracije upirati na vse načine, z demokratično decentralizacijo odločanja, z novimi oblikami participativne demokracije, z demokratizacijo volilnih pravil in z nenehno nastajajočimi predlogi alternativ na vseh ravneh, od mikro ravni vsakdanjega življenja do makro zamišljanja možnosti izhodov iz kapitalizma.

Kapitalizem je v strukturni krizi, zato imajo zdaj sociologija in družbene vede nasploh izjemno priložnost za sinergičen razmislek o možnostih radikalnih preobrazb tega sistema ali vsaj o možnostih delnih ali začasnih izhodov iz njega. Sredi sedemdesetih let je bila rast v najbolj razvitih predelih sveta – ZDA, Evropi in na Japonskem – le še polovica tiste iz preteklih desetletij, in od takrat se v resnici ni več pobrala. To pomeni, da se kriza nadaljuje in se v resnici še pogloblja. Zato je to strukturna, sistemska kriza, in ne ena od manjših, prehodnih kriz, ki so imanentne kapitalizmu kot svetovnemu-sistemu, se ciklično pojavljajo in jih sistem ciklično premaguje. Ta kriza ima obliko črke L, ne črke U. Ko smo enkrat v krizi L, majhne strukturne spremembe ne zadoščajo več. To je zelo nevarna situacija, saj kapitalizem in tisti, ki ga podpirajo, ne bodo kar mirno čakali na svoj konec. Ravno obratno, vedli se bodo bolj in bolj surovo, da bi ohranili svoje privilegije. Ne moremo se zares izkoptati iz krize, če se ne začnemo premikati iz samega

5. V zgodovini sta bili samo dve svetovni revoluciji, pravi Wallerstein; prva leta 1848, druga leta 1968. Obe sta bili zgodovinska neuspeha in obe sta spremenili svet (Wallerstein in dr. 1989: 97).

sistema, kar je gromozanski izziv. Izhoda ne bo jutri, ne pojutrišnjem, mi in naši potomci ga bomo iskali desetletja. Ne moremo si privoščiti, da bi čakali na čas, ko nas bo sistem pripeljal v vojno velikih razsežnosti ali v ekološko katastrofo. Premiki iz sistema so nujni in so zgodovinsko možni.

Kako? Na globalni ravni, pravijo svetovno-sistemske analitiki, z regulacijo trga in nadzorom globalizacije tako, da se čim bolj nevtralizirajo učinki globalne hegemonije, tako sedanje kot tiste, ki se nakazuje v prihodnosti. Na lokalnih in nacionalnih ravneh, na primer, s političnimi inovacijami, ki dajejo prostor »glasovom ljudstva«. Zadnje, kar slišimo s te strani v Sloveniji, se je izoblikovalo v 138 zahtev,⁶ ki jih je ta iniciativa naslovila političnim strankam. Razdeljene so v 11 tematskih blokov, med njimi najdemo povečanje obdavčitve kapitala, uvedbo univerzalnega temeljnega dohodka, ukinitev dopolnilnega zdravstvenega zavarovanja, uvedbo novega davka kot sistemskega vira financiranja neprofitnih stanovanj, vzpostavitev sklada za pravičen prehod iz fosilne energetike v panoge prihodnosti, zagotovitev delavskih in socialnih pravic za prekarne delavke in delavce, skrajšanje delovnega časa, brezplačne vrtce in brezplačno javno izobraževanje, prepoved dvoživk v zdravstvu, gradnjo 30.000 neprofitnih stanovanj ... Utopistike.

Politična volja zanje torej obstaja, alternative družbenega razvoja so vselej obstajale, med njimi tudi premišljene, možne in uresničljive, le da ponavadi na napačnem koncu hodnika moči.

Ali je sociologija pri tem lahko v pomoč? Wallerstein je z Gulbenkianovo komisijo v knjigi *Kako odpreti družbene vede* (2000) predlagal maksimalno odprtje/so-delovanje družbenih ved, tudi povezovanje z naravoslovnimi vedami. Nobenega intelektualno prepričljivega argumenta ni, da bi sploh ločevali med posameznimi družbenimi vedami.⁷ In, seveda, pravi Wallerstein, družbene vede se morajo v vse gostejšem nizu kriz kapitalistične svetovne ekonomije nujno ukvarjati

6. Vse predloge si je mogoče ogledati na spletni strani: <https://glas-ljudstva.si/>.

7. To nikakor ne pomeni brisanja meja med disciplinami, še manj je zanižanje disciplin samih; to je klic k njihovem tesnemu sodelovanju. Vsaka med njimi ima specifična znanja o specifičnih področjih, a nobena od njih nima vsega znanja celo o področjih, ki jih ima za »svoja« ali matična. Poziv Gulbenkianove komisije k eno(tno)disciplinarnosti ne pomeni niti trans- niti multi- niti interdisciplinarnosti, pač pa napor, da z vsem znanjem, ki ga premoremo, odkrivamo resničnost družbenega sveta in ga s tem tudi že vsaj malo spreminjamo (Wallerstein 2006; Wallerstein in dr. 2000). Ali, kot je v svojem sociološko poetičnem izražanju zapisal Bauman: družboslovni_a intelektualc_ka je oseba, ki je svet zapustila za milimeter boljši od tistega, v katerega se je rodila (Bauman 2008). Burrawoy je do predloga Gulbenkianove komisije zelo kritičen, reče mu »pozitivistična fantazija«, ker se v enotni znanosti vse prehitro porazgubi kritična refleksivnost, zato bi hitro postala lahek plen elit. Podrobneje pa svoje kritike ne pojasnjuje (Burrawoy 2005: 22).

z utopistikami. Utopistika, pravi, je resna ocena zgodovinskih možnosti, je vaja v presoji substantivne racionalnosti alternativnih zgodovinskih sistemov; to niso vaje v fantaziranju, ampak trezno, racionalno in realistično ovrednotenje možnosti, ki jih ima človeška ustvarjalnost. To ni podoba popolne ali neogibne prihodnosti, temveč obraz alternativne prihodnosti, za katero verjamemo, da bo boljša, in za katero vemo, da je zgodovinsko možna, a je daleč od tega, da bi bila zanesljiva. To je hkrati vaja v znanosti, politiki in morali⁸ (Wallerstein 1999: 7).

David Graeber je v svoji zadnji knjigi *Pričetek vsega: Nova zgodovina človeštva* pravzaprav predlagal enako: nujno potrebujemo svobodo za zamišljanje in oblikovanje povsem novih družbenih stvarnosti ali vsaj za možnosti prehajanja med različnimi družbenimi stvarnostmi (Graeber in Wengrow 2022).

Zato je zdaj, ko hiša gori, temeljna sociološka vprašanja treba iskati drugje. Na primer, temeljno vprašanje za profesionalno sociologijo bi najbrž moralo biti: Kaj je enota analize? Za javno: Ali ima kapitalizem prihodnost? In za kritično: Katere so njegove alternative?

Sociološko znanje se – tako kot vsa druga znanja, prav posebej pa družboslovna – zdaj sooča z usodnimi tveganji človeškega obstoja, in to soočenje neizbežno zahteva izbire. Izbire vključujejo odločitev o tem, kaj je v določenem zgodovinskem obdobju substantivno racionalno, kar že samo po sebi transcendirira in mora zato tudi zavestno presegati dosedanje paradigmatične razlike na eni strani in slabo propustne disciplinarne ločnice na drugi. Če sociologija, boljše, sociologija skupaj z drugimi družbenimi in tudi naravoslovnimi vedami v času, ko nam gori hiša, ne bo izbrala prav, se pravi profesionalno, angažirano, odgovorno in moralno, ali se bo odločila, da sploh ne bo izbirala, tvega, da bo (p)ostala irelevantna. Vsaj dva znaka vidim, da smo v tem morda že (pre)pozni: sociologijo na njenem lastnem terenu družbene analize in kritike že presegajo mnoge umetniške prakse; in drugič, najbolj vznemirljivo sociološko znanje se že dolgo dosega v enajstih šolah pod mostom zunaj institucionalnega izobraževalnega sistema. Povsod, tudi pri nas.

8. Wallerstein (1999: 71–74), ki sicer zelo redko omeni kakršnokoli konkretno utopistiko in raje nenehno ponavlja, da je prihodnost odprta zelo različnim scenarijem, v spisu *Utopistike* piše, da se demokratični egalitarizem odpoveduje profitno usmerjenim podjetjem in namesto njih vzpostavlja neprofitno usmerjene organizacije, kakršne so na primer bolnišnice ali javne izobraževalne ustanove kot primeri »prihodnjega splošnega produkcijskega načina«. Pa še nekaj je ključno: utopistike kot egalitarnodemokratične alternative družbenega razvoja nikoli niso prisile; to je ena njihovih najpomembnejših lastnosti, ki omogoča, da jih ljudje po svoji presoji in glede na okoliščine izberejo trajno ali le začasno. Vselej se lahko vrnejo v prejšnje razmere ali izberejo drugačne alternative.

Literatura

- Bauman, Zygmunt (2008): *Identiteta. Pogovori z Benedettom Vecchiam*. Ljubljana: Založba *Cf.
- Burawoy, Michael (2005): For Public Sociology. *American Sociological Review*, 70: 1–28. Dostopno prek: <http://burawoy.berkeley.edu/Public%20Sociology,%20Live/Burawoy.pdf> (5. 6. 2022).
- Campbell, Colin (2019): *Has Sociology Progressed. Reflections of an Accidental Academic*. London: Palgrave MacMillan.
- Dragoš, Srečo (2016): Socialna država in solidarnost, *Teorija in praksa*, 53 (posebna številka): 148–173.
- Graeber, David, in Wengrow, David (2022): *Pričetek vsega. Nova zgodovina človeštva*. Ljubljana: Založba UMco.
- Kralj, Ana, in dr. (2023): *Abortion and Reproductive Rights in Slovenia. A Case of Resistance*. London: Routledge. Taylor and Francis Group.
- Močnik, Rastko (2021): Časi jugoslovanskega leta 1968. V: M. Juvan (ur.): *Med majem '68 in novembrom '89: Transformacije sveta, literature in teorije*: 95–113. Ljubljana: *Studia Literaria*, Založba ZRC SAZU.
- Marshall, Thomas H. (2012): *Državljanstvo, razred in socialna država*. Ljubljana: Sophia.
- Olin Wright, Erik (2010): *Envisioning Real Utopias*. London, New York: Verso.
- Olin Wright, Erik (2020): *Kako biti antikapitalist v 21. stoletju*. Ljubljana: OPRO, zavod za aplikativne študije.
- Immanuel Wallerstein, in dr. (1989): *Antisystemic Movements*. London: Verso.
- Wallerstein, M. Immanuel (1999): *Utopistike. Dediščina sociologije*. Ljubljana: Založba *Cf.
- Wallerstein, M. Immanuel in dr. (Gulbenkianova komisija) (2000): *Kako odpreti družbene vede*. Ljubljana: Založba *Cf.
- Wallerstein, M. Immanuel (2006): *Uvod v analizo svetovnih-sistemov*. Ljubljana: Založba *Cf.
- Wallerstein, M. Immanuel (1989): 1968. *Revolution in the World-System. Theory and Society*, 18: 431–449.

Podatki o avtorici

zasl. prof. dr. **Tanja Renner**
 Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede
 Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana, Slovenija
 E-mail: tanja.rener@fdv.uni-lj.si